

wysoki. Należy je z pożytkiem czytać w połączeniu z lekturą posynodalnej adhortacji, bo aczkolwiek na niej polegają i często się do niej odwołują, w wielu miejscach widać, że możliwe i uprawnione byłoby również nieco inne rozłożenie akcentów. Wielką zaletą książki jest jej dialogiczny charakter, otwarty na rzeczową dyskusję z czytelnikami zarówno *Verbum Domini*, jak i komentarzy do niej. To sprawia, że dyskusja zapoczątkowana na rzymskim Lateranum, może zatoczyć znacznie szersze kręgi. Na podkreślenie i pochwałę zasługuje komplementarność przyjętych perspektyw oraz ich syntetyczny charakter, co pozwala lepiej i głębiej dowartościować posynodalny dokument. Rezygnacja Benedykta XVI ze sprawowania urzędu papieskiego i dynamiczny pontyfikat papieża Franciszka przesłoniły oddziaływanie adhortacji *Verbum Domini*, lecz dlatego omawiana książka powinna być tym bardziej zauważona i pomocna w debacie nad kształtem i przyszłością katolickiej hermeneutyki Biblii. Właśnie to uzasadnia włączenie jej jako kolejnego, 19. tomu, do serii wydawniczej „Dibattito per il Millenio”.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Stefan M. ATTARD, Marco PAVAN (red.), „*Canterò in eterno le misericordie del Signore*” (Sal 89,2). *Studi in onore del prof. Gianni Barbiero in occasione del suo settantesimo compleanno*, Studia Analecta Biblica 3, Gregorian & Biblical Press, Roma 2015, ss. 430.

Profesor Gianni B a r b i e r o (ur. 1944) jest kapłanem ze zgromadzenia salezjanów. W latach 1968-1977 pracował jako misjonarz w północno-wschodniej Brazylii. W 1972 r. przyjął święcenia kapłańskie, a po powrocie do Włoch w 1978 r. podjął studia na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, zakończone w 1980 r. uzyskaniem licencjatu nauk biblijnych. Następnie uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *L'asino del nemico. Rinuncia alla vendetta e amore del nemico nella legislazione dell'Antico Testamento (Es 23,4-5; Dt 22,1-4; Lv 19,17-18)*, napisanej pod kierunkiem prof. Norberta Lohfinka i opublikowanej w 1991 r. jako 128. tom serii „Analecta Buiblica”. W latach 1992-2003 wykładał egzegezę i teologię Starego Testamentu w salezjańskiej Philosophisch-Theologische Hochschule w Benediktbeurn, a także w innych ośrodkach teologicznych. W 1998 r. habilitował się w Philosophisch-Theologische Hochschule St.

Georgen we Frankfurcie nad Menem na podstawie rozprawy *Das Reich JHWHs und seines Gesalbten. Eine synchrone Lektüre des hebräischen ersten Psalmenbuches (Ps 1-41)*, opublikowanej pod tytułem *Das erste Psalmen als Einheit. Eine synchrone Analyse von Psalm 1-41*. Od 2004 r. jest profesorem zwyczajnym na Papieskim Instytucie Biblijnym.

W celu uczczenia 70. rocznicy urodzin profesora dwaj jego uczniowie przygotowali okolicznościową księgę pamiątkową. Jej tytuł, cytując Ps 89,2 („Będę opiewał na wieki miłosierdzie Pana”), wyraża postawę duchową, a zarazem streszcza główne naukowe zainteresowania jubilata, skoncentrowane wokół starotestamentowych ksiąg mądrościowych, zwłaszcza Księgi Psalmów i Pieśni nad pieśniami. Stefan M. A t a r d (ur. 1972), absolwent Papieskiego Instytutu Biblijnego, który uzyskał doktorat na podstawie dysertacji *The Structural Scheme Ordering Book II of the Psalter (Psalms 42-72) – A Synchronic Analysis*, jest wykładowcą Starego Testamentu na Uniwersytecie Maltańskim. Marco P a v a n (ur. 1975) napisał rozprawę doktorską „*He remembered that they were but flesh, a breath that passes and does not return*” (Ps 78,39). *The Theme of Memory and Forgetting in the Third Book of Psalter (Pss 73-89)*, wydana w 2014 r. we Frankfurcie. Praca ukazała się jako 3. tom serii wydawniczej „*Studia Analecta Biblica 3*”. Rzut oka na tytuły obydwu rozpraw doktorskich wskazuje, że podejmują problematykę zapoczątkowaną w rozprawie habilitacyjnej jubilata, skupiając się na synchronicznej analizie kolejnych dwóch części Księgi Psalmów.

Książkę otwiera zwięzła prezentacja jubilata (s. I), którą napisał prof. José Maria Abrego de L a c y, rektor Papieskiego Instytutu Biblijnego w latach 2008-2014. Potem następuje *Wstęp* (s. III-VII) autorstwa obu redaktorów, w którym wyjaśniają tytuł i streszczają jej zawartość. Zapowiadają, że wszystkie teksty zostały uporządkowane tematycznie zgodnie z porządkiem ksiąg świętych ustalonym w Biblii Hebrajskiej, jednak ich zwięzła prezentacja różni się od kolejności, w jakiej pojawiają się w książce. Część czwartą stanowi dodatek z przyczynkiem na temat Nowego Testamentu i hermeneutyki biblijnej. Po wstępie autorstwa redaktorów umieszczono biografię (s. IX-XI) oraz bibliografię publikacji (s. XII-XXI) prof. Gianni Barbiero, wyszczególniającą 9 monografii i ponad 100 artykułów naukowych i popularnonaukowych w czasopismach i pracach zbiorowych. Z kolei na stronicach XXIII-XXIX umieszczono wykaz skrótów.

Zgodnie z zapowiedzią redaktorów, książka składa się z czterech części. Część pierwsza (s. 1-86), zatytułowana *Torah*, dotyczy Pięcioksięgu i zawiera cztery artykuły. Otwierają ją tekst *Exode 32,7-14 – Moïse et la memoire*

de Dieu, który napisał Jean-Louis Ska, (s. 3-19). Nawiązując do badań podjętych niegdyś przez jubilata, dokonuje analizy Wj 32–24, skupiając się na perykopie 32,7-14, w której upatruje późniejszy dodatek mający na celu połączenie tradycji o wyjściu z Egiptu z tradycjami o patriarchach. Georg Brulik OSB napisał przyczynkę *Die allgemeine Gesetzesparänese and das „paränetische Schema“ im Buch Deuteronomium* (s. 21-50), w którym omawia „zachęty prawne” (*Gesetzesparänese*), skupiając uwagę na 14 wybranych przypadkach, ukazując ich miejsce i funkcje w kontekście „schematu parenetycznego” obecnego w Księdze Powtórzonego Prawa. Drugi rozdział Księgi Powtórzonego Prawa jest przedmiotem studium Norberta Lohfinka *Durchquerung oder Umgehung von Edom? Textkritisches zu Deuteronomium 2* (s. 51-71), gdzie rozważa zapowiedzianą w tytule kwestię sposobu, w jaki w drodze do Ziemi Obiecanej Izraelici przeszli przez terytorium Edomu, albo je ominęli. Innocenzo Cardellini podarował jubilatowi studium *Ingegnose interpretazioni di un termine scomodo: il „gēr”* (s. 73-86), w którym, wychodząc od Pięcioksięgu, analizuje znaczenie rzeczownika *gēr*, wskazując na zmiany w jego rozumieniu, jakie dokonały się w okresie powygnaniowym, gdy dały o sobie znać nastroje nacjonalistyczne.

Część druga (s. 87-166) ma na względzie zbiór Proroków i też zawiera cztery artykuły. Pietro Bovati jest autorem tekstu *Lo stravolgimento del giudizio. Is 5,20-24 nel suo contesto* (s. 89-119). Analizując zapowiedzi sądu z Iz 5,2-24, umieszcza je w kontekście Iz 1–5, wykazując, że ich adresatami byli zepsuci przywódcy Izraela. *Form, Context and Meaning of Isa 49,14-21* – brzmi tytuł przyczynku, który napisał Pieter van der Lugt (s. 121-141). Poddając analizie wewnętrzną spójność perykopy, przekonuje, jak kryteria kompozycji, właściwe dla autorów Psalmów i Księgi Hioba, zachowują wartość także w odniesieniu do ksiąg prorockich. Simone Paganini w tekście *L'asino del padrone. Brevi considerazioni sul significato di una metafora isaiana* (s. 143-154) podejmuje temat wyłożony w rozprawie doktorskiej jubilata. Nawiązanie do osła w Iz 1,3 i podobne metafory w całej księdze odczytuje jako argument na rzecz jedności narracyjnej i formalnej *corpus* Izajasza. Czwarte studium w tej części, zatytułowane *Ist in Ezechiel 33,31-21 ein hermeneutischer Schlüssel für die „allegorische” Deutung des Hoheliedes vorbereitet?*, napisał Adrian Schenker OP (s. 155-166). Na postawiony w tytule problem relacji między tekstem z Księgi Ezechiela a „alegoryczną” interpretacją Pieśni nad pieśniami, zakładającą dwa

poziomy interpretacji, sugeruje, że autor Pnp znał i wykorzystywał tego rodzaju hermeneutykę.

Najwięcej studiów, bo aż czternaście, zamieszczono w części poświęconej trzeciemu zbiorowi Biblii Hebrajskiej, czyli Pismom (s. 167-384). Otwiera ją studium, które napisał Eberhard B o n s, „*Mi ero rivestito di giustizia*” – *Indagine su Giobbe 29* (s. 169-186). Badając interpretację Hi 29, której dokonał Claus Westermann w kluczu *Formgeschichte* i zaliczając ją do kategorii lamentacji indywidualnych, twierdzi, że należy uwzględnić narzędzia, którymi dysponuje współczesna egzegeza, umożliwiająca nową i odmienną interpretację perykopy. Cztery studia dotyczą wybranej problematyki badań nad Księgą Psalmów. Beat W e b e r napisał przyczynek o długim tytule *Das königlich-davidische Danklied 2 Samuel 22/Psalm 18 im Kontext von Psalm 1–18. Eine (proto)kanonische Lesung vom Ende der Samuelbücher her zum Anfangsbereich des Psalters hin* (s. 187-204). Proponuje nową perspektywę w badaniu wzajemnych relacji obu tekstów, upatrując w 2Sm 22 „horyzont interpretacyjny” psalmów poprzedzających Ps 18, czyli Psalmów 2–17. Susan E. G i l l i n g h a m jest autorką studium *The Doxologies and the Editing of the Hebrew Psalter* (s. 205-219), w którym przedstawia propozycję rekonstrukcji procesu redakcji Psalterza jako księgi na bazie obecnych w nim doksologii. *Israels Auszug aus Aegypten in den Psalmen* – to tytuł studium, które napisał Georg F i s c h e r SJ (s. 221-233), poświęconego motywom Wyjścia w Psalmach. Frank-Lothar H o s s e l d podarował jubilatowi tekst *Synchronie und Diachronie – zur Konkurrenz zweier Methoden der Psalmenexegese im Blick auf das erste Psalmenbuch (Ps 1-41)* (s. 235-247), w którym porównuje rezultaty podejścia synchronicznego oraz diachronicznego w badaniach Psalterza i, opierając się na analizie Ps 3, stwierdza konieczność obydwu do pełnego rozumienia Księgi Psalmów.

Dalej w tej samej części następuje artykuł *The Pervasive Reality of Sin and the Grace of Forgiveness. Reflections on Psalm 51* (s. 249-258), który napisał Angelo P a s s a r o. Analizując strukturę poetycko-symboliczną i dramatyczną jednego z najbardziej znanych psalmów, stwierdza, że przebaczenie, które Bóg ofiaruje, poprzedza i warunkuje wyznanie win przez grzesznika. Eleuterio Ramón R u i z jest autorem tekstu „*Feliz quien se pone el lugar del pobre*”. *El pobre y la cuestión del „yo” del Salterio a partir del Libro I (Sal 1-41)* (s. 259-278). Skupiając się przede wszystkim na Psalmach 3–14, dowodzi, że wołanie ubogiego jest tak sugestywne, iż pozwala czytelnikowi na utożsamienie się z nim, co przesądza o jego trwałej

aktualności. Tytuł przyczynku, który napisała Donatella Scialo, brzmi *L'Hallel Egiziano (Sal 113-118): prolegomena in vista di un'interpretazione* (s. 279-291). Z kolei Alberto Mellio, w artykule *Isalmi gradudali e la benedizione sacerdotale* (s. 293-302), podjął zagadnienie pokrewieństwa między psalmami „wstępowań” i błogosławieństwem kapłańskim, upatrując, analogicznie jak L. J. Liebreich, w Lb 6,22-27 „matrycę” Psalmów 120–134.

Nuria Calduch-Benages przekazała do księgi pamiątkowej tekst *Prov 31,10-31 y „La Perfecta Casada” de fray Luis de León* (s. 303-315), w którym przedstawiła egzegezę „poematu o dzielnej niewieście” w ujęciu XVI-wiecznego hiszpańskiego teologa i mistrza duchowości. Najdłuższy w książce artykuł, którego autorem jest Roberto Vignolo, zatytułowany *Nel segno Della stupefazione amorosa. La domanda antropologica secondo il Cantico dei Cantici* (s. 317-345), podejmuje problematykę badań Pieśni nad pieśniami. Analizując pytania obecne w Pnp 3,6; 6,10 i 8,5 w świetle problematyki antropologicznej, obecnej w innych fragmentach ze zbioru Pism, podkreśla polifoniczną debatę, która tym lepiej naświetla oryginalność spojrzenia utrwalonego w Pieśni nad pieśniami. Jean-Marie Auwers napisał tekst *Le Cantique des cantiques, matrice de la spiritualité chrétienne* (s. 347-358), ukazując wpływ, jaki tekst Pnp z Biblii Greckiej (Septuaginta) wywarł na kształtowanie duchowości chrześcijańskiej. Tej samej księgi dotyczy artykuł „*Keep your thousand, Solomon!*” (*Cant 8,12*). *A History of the Tradition of Solomon's Thousand Wives*, którego autorem jest Yair Zakovitch (s. 359-370), traktując perykopę 1Krl 11 z tradycja o tysiącu żon Salomona jako finalną reinterpretację tradycji obecnej w Pnp 8,11-12, której echa upatruje w pieśni o winnicy w Iz 5,1-7 i 7,23 oraz opowiadaniu o winnicy Nabota w 1Krl 21. Część trzecią zamyka artykuł *Paradiese mit klaren Regeln: Gartenmetaphorik und soziale Beziehungen in der Bibel*, który napisał Irmtraud Fischer (s. 371-384), rozważając rozmaite wymiary obrazu „ogrodu” w środowisku „krajobrazów biblijnych” (stworzenie, Pnp, ziemia jako „ogród”).

Część czwarta, najkrótsza w książce (s. 385-411), opatrzona tytułem *Nowy Testament i hermeneutyka biblijna*, zawiera dwa przyczynki. Pierwszy, zatytułowany *Jesus and the Old Testament*, napisał Michael Taft (s. 387-398), natomiast drugi, pod tytułem „*Analogia fidei*”, napisała siostra So Kun (Silvia) Ahn (s. 399-411), która w 2004 r. doktoryzowała się w Papieskim Instytucie Biblijnym pod kierunkiem prof. Barbiero.

Książkę zamykają *Curricula* prezentujące w porządku alfabetycznym wszystkich autorów (s. 413-418), indeks nazwisk autorów cytowanych

w artykułach (s. 419-428) i spis treści (s. 429-430). Wydawca dołożył starań, by publikacja wyglądała jak najlepiej, piękna jest także jej szata graficzna.

Księga pamiątkowa zawiera łącznie 20 artykułów dedykowanych jubilatowi. Ich poziom jest dość zróżnicowany. Obok studiów bardzo wartościowych i wzbogacających wiedzę biblijną, są artykuły o profilu bardziej syntetycznym i sprawozdawczym. Ogromnym walorem każdego z nich jest zamieszczenie na końcu zaktualizowanej bibliografii podjętego zagadnienia, co pomaga w kontynuowaniu własnych badań. Artykuły zostały napisane i zamieszczone w pięciu językach: angielskim, francuskim, hiszpańskim, niemieckim i włoskim, co sprawia, że całość księgi pamiątkowej jest adresowana do zaawansowanych odbiorców. Publikacja z wielu względów jest warta odnotowania. Po pierwsze, stanowi kolejny przykład docenienia pracy naukowej i dydaktycznej uczonego, który, wchodząc w wiek emerytalny, kończy jeden, a rozpoczyna następny etap życia. Po drugie, książka ukazuje się dzięki staraniom uczniów profesora, wyrażając ich wdzięczność i uznanie. Po trzecie, wiele tekstów wyszło spod pióra wytrawnych i cenionych biblistów, co zapewnia ich wysoki poziom merytoryczny. Po czwarte, kilka studiów wnosi rzeczywiście nowe myśli i wytycza nowe szlaki w badaniach biblijnych, głównie o profilu synchronicznym. Po piąte, szczególne korzyści z lektury wyniosą badacze zajmujący się Księgą Psalmów i Pieśni nad pieśniami, ponieważ ponad połowa artykułów, w liczbie dwunastu, dotyczy właśnie tych dwóch ksiąg. Po piąte, jeden z redaktorów, Stefan M. Attard, nawiązał i utrzymuje kontakty z biblistami polskimi, co przemawia za tym, by jego osoba i dzieło stały się znane w naszym kraju.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Giuseppe DE VERGILIO (red.), „*La vocazione alla santità*”. *Prospettive nel 50 della „Lumen gentium”*. *Scritti in onore di Terence G. Kennedy CSsR*, Editrice Rogate, Roma 2014, ss. 199.

Drogi życia człowieka stawiają go wobec wielorakich wyzwań, zadań, zobowiązań czy moralnych oczekiwań. To zazwyczaj realizm codzienności. Z pewnością człowiek rozoznaje je bardzo różnie, co wynika z wielorakich